

NAGLASNE PRILAGODBE VLASTITIH IMENA

Stjepan Vukušić

Uredništvo *Jezika* zamolilo me je da napišem članak o dvostrukom naglašavanju imena Pazin i drugih mjesta na istarsko-primorsko-goranskome području. Sa zadovoljstvom se odazivam, ispunjavajući time i svoju izvornu želju da napišem članak o naglasnim prilagodbama vlastitih imena.

U vrijeme kad skupine ljudi iz ovih ili onih razloga žele znatno utjecati na književni jezik ili ga mjesto u uređene odnose s drugim idiomima dovesti s njima čak u konkurentske odnose, opet oživljava potreba da se govori i piše o jezičnoj normi.¹

Prije no što prijedemo na samo razmatranje normiranja, tē unutarnje moći ujednačavanja u jeziku, koja se protivi svakom izvanjezičnome zahvatu, valja istaknuti da je književni jezik općenacionalno dobro u kojem se očituje duhovna energija svega naroda u punini njegove okomice i vodoravnice, pa je svako nedovoljno obazrivo diranje u njega veoma osjetljiva i odgovorna stvar.

Prirodni su jezici najsavršeniji sustavi priopćavanja. Njihova je moć i prava bit u sadržajnoj nosivosti i najmanje razlike u izrazu. U tome je njihova suptilnost nenadmašiva. Svaka razlika u izrazu teži razlici u sadržaju po načelu: što više ustaliti jedan izraz za isti sadržaj. To ne poriču ni različite homofonije jer su one samo rubni slučajevi koji potvrđuju sveprisutnost spomenute težnje u jeziku. Ako je, dakle, nosiva i ustaljena razlika u izrazu unutarnja samoj biti jezika, onda je razlika koja ništa ne nosi ili nosi isto što i neki drugi dio izraza suprotna toj biti. Baš zato je u svakom jezičnome sustavu stalno živa i stalno djelatna moć ujednačavanja koju obično nazivamo jezičnim normiranjem. Ta moć potire one razlike izraza koje bi imale značiti isto, ali bi istodobno i otežavale priopćavanje. Potpuna ujednačenost istih irzaza za iste sadržaje, savršena norma nikad se ne postiže, ali se težnja prema njoj nikad ne može napustiti.

Norme su književnoga jezika i drugih idioma, dakako, različite, no to nije predmet ovog rada. Za nas je važno samo to da je normiranje u biti svakoga jezičnog sustava.

To što vrijedi za jezičnu normu uopće, na svim razinama jezičnog opisa, vrijedi, naravno, i za naglasnu normu. Kao sastavnica književnojezične svijesti u nama je živo nazočna i prozodijska svijest – svota naglasnih uzoraka i ustaljena navika njihove porabe. Ta se prozodijska svijest razvila i još se razvija uobličujući po mjeri i potrebi književnoga jezika organsko zapadnonovoštokavsko naglašavanje, kojemu je u jezgri naglasni sustav zapadnog dijalekta a s njim uglavnom ide

¹ O jezičnoj se normi u nas dosta pisalo. Ovdje valja uputiti na Jezikovu Bibliografiju, poglavlje 8. Književni jezik općenito, odjeljak b) Norma, *Jezik*, Zagreb, 1974, str. 32-33.

i dubrovački poddijalekt, novoštokavske sastavnice slavonskog dijalekta i sve one naglasne sastavnice drugih hrvatskih govora što sa zapadnim dijalektom imaju istosmjernan naglasni razvoj. Ta unutarnja općehrvatska koherencija po jezičnom i naglasnom ustroju rađa i spoznaju da u isti krug naglašavanja idu npr. likovi *povûć*, *povûć(i)* i *pòvûći*; *polěti* i *pòletī*, *polětimo* i *pòletīmo*; *doživī* i *dòživī*; *novā* i *nòva*; *voćē* i *vòće* itd. Književnojezični likovi kurzivirani su kao konačnice istosmjernog razvoja.

Sve u svemu: naše je standardnojezično naglašavanje i po svojoj zapadnonovoštokavskoj organskoj jezgri i po sudjelovanju drugih naših govora – hrvatsko. Okosnica se zapadnonovoštokavske jezgre razvija već pola tisućljeća, ulazeći u književni jezik od onih vremena kad se on počeo standardizirati na štokavskoj osnovici, a pogotovu od XVIII. stoljeća i kačićevske snažne radijacije – do sadašnjeg vremena kad već izgrađujemo modernu hrvatsku normativnu akcentologiju.

U tako definiranoj osnovici hrvatskog organskog naglašavanja, pa i u samome književnom jeziku, unatoč moći konvergencije po jezičnom i naglasnom ustroju, ima, dakako, i naglasnih razlika i bit će ih uvijek – uglavnom na leksičkoj razini – ali je jezgra naglasne cjeline tako jaka da drži u istome krugu i te razlike. Što se pak tiče naglasnih preinaka u promjeni riječi, tu se uvijek može naći prava mjera, pa npr. reći da je danas običnije *sīnōvā*, *sīnovima*, ali da može biti i *sinōvā*, *sinōvima*, da je običnije u *rādosti*, ali je dobro i u *radōsti* kao drugi lik dublete ...

Usporedno s tim unutarnjim razvojem, posljednjih se stotinjak godina nastojala nametnuti drugačija norma, pa je i to ostavilo traga u hrvatskom jeziku, ali se unatoč tomu naglasno normiranje iznutra na temelju hrvatske novoštokavštine i hrvatskih govora uopće nije moglo zaustaviti, nego se potvrdilo i više ne može biti dvojbeno. Takav smjer razvoja treba i svjesno podupirati izbjegavajući nove lomeve. Bio bi to doista Sizifov posao svakog stoljeća započinjati iznova.

Ujednačeni uzorci naglašavanja i njihova ustaljena poraba omogućuju nezaprečno priopćavanje, a svaka kriva, tj. neočekivana undulacija, krivo valovanje u govornom lancu stvara zapreku u obliku uvijek mogućeg pitanja ili ocjene: je li to to? Zar je to tako? To nije to. Tako se troši moć pozornosti kojoj je u priopćavanju jedini cilj što izravnije stići do sadržaja, do značenja, do smisla. Takva zapreka ne mora onemogućiti priopćavanje, ali ga sigurno otežava. Zato se može reći da je svako svraćanje dodatne pozornosti na sam izraz ili stilem ili jednostavno pogreška. Izuzetak su samo prihvaćene dvostrukosti ili trostrukosti, no one su u normi i našoj navici, a ne odsutnost norme ili druga norma. A i drugi su likovi u dubletama najčešće stilistički nosivi.

Zbog tih dviju težnji što su unutarnje svakome jezičnom sustavu – težnje da svaka izrazna razlika bude nosiva i težnje da se ostvari nezaprečna komunikacija – ne može se zamisliti da bi književni jezik kao autonoman idiom² koji bitno teži

² D. Brozović, *Standardni jezik*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970, str. 24-30.

nadregionalnosti bio bez normiranja i na jednoj od svojih razina. Nositelj idioma koji govori čovik reći će čovjek, a ne čovjèk kad taj jezični znak ostvari u standardnom liku. Govoritelj je svjestan da iz jednog jezičnoga sustava prelazi u drugi, iz jedne norme u drugu, pa se i naglasno prilagođuje tome drugom jezičnom sustavu. Takva se prilagodba događa bez obzira na naše normativne stavove.

No ako se i prihvati da je neizbježiva i naglasna norma, još uvijek može biti dvojbeno kako valja postupati s vlastitim imenima, pogotovu s imenima i prezimenima. Jest povoljno da vlastita imena, posebice osobna imena i prezimena sačuva ju i u književnom jeziku svoj izvorni glasovni i naglasni lik kad god je to moguće, a moguće je kad se mjesne i pokrajinske norme ne kose s normama standardnoga jezika. Vlastitom je imenu "osnovna funkcija (...) identifikacija individualiziranja"³, pa svaka promjena u izrazu prizove ocjenu: To nije to. Dakako, to vrijedi za onoga tko točno zna glasovni i naglasni lik dotičnog imena. Za književni jezik kao cjelinu važno je samo to da je on nadregionalan, autonoman, da iz sebe sama određuje norme svih svojih razina. Kad bi se i prihvatilo gledište da u izvorni naglasni lik antroponima ne valja dirati, opet bi standardni jezik bio na djelu u svome neizbježivu normiranju, pa bi npr. osoba s prezimenom Višković ili Milánović pre više vremena i snage potrošila da svima i dugo dokazuje kako joj prezime nije Višković ili Milánović. Stoga je najbolje da dotična osoba za sebe uvijek ostane Višković ili Milánović, ali da također zna kako njezino ime u drugoj normi glasi Višković ili Milánović. To onda rješava i nedoumicu glede prezimena Šarinić ili Šarñić. U književnom je jeziku Šarinić, kako na HRT često i čujemo. Takva je jezična stvarnost.

Ukratko: u književnom se jeziku i vlastita imena naglasno prilagođuju.⁴ Pritom postoje određena pravila i tendencije. Prije svega, prilagođuju se prezimena koja su njihovi nositelji učinili poznatima široj javnosti. U pravilu se prilagođuju domaća imena i prezimena. Kad su značenjski prozirna, lakše se naglasno prilagođuju: Crljenica → Crljènica, Perùško → Pèruško, Višković → Višković. Neprozirna vlastita imena, takva u kojih se ne može prepoznati nijedna opća riječ, naglasno se ponašaju kao strane riječi, kao tvorivo bez semantičkog sadržaja, pa lakše mogu i u književnom jeziku zadržati svoj prvotni lik, npr. Bertòša, Buždôn, Cukôn; kao i Balòta, Baticêli, Buccôni, Andrijàna itd. To doduše ne znači da će i takvi antroponimi uvijek i za svakoga govornika književnoga jezika ostati u izvornom liku, ali je sigurno da su manje podložni standardnim prilagodbama nego oni prozirni ili bar naoko prozirni.

³ V. Putanec, Predgovor, str. VI-VII. u: *Leksik prezimena SRH*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1976.

⁴ Vidi članke: S. Babić, Prezimena, toponimi, etnici i ktetici u književnom jeziku, *Jezik*, XXIII, str. 139-144.

S. Vukušić, Mjesni i književni likovi ekonima i njihovih etnika i ktetika u puljskoj općini, *Filologija*, 14, Zagreb, 1986.

U cjelini prilagodbi ima i sustavnosti, pa je valja izložiti po točkama:

1) Nulta prilagodba:

a) u skladu s općim naglasnim propisom: Bûršić, Bûtković, Bûtorac, Črnja, Mîrković, Râkovac, Sîncić, Vôjnić, Žmâk;

b) rubni slučajevi izvan općeg propisa u kojima je startni naglasak prihvatljiv standardnomu jeziku: Bertôša, Buždôn, Cukôn, Baticêli, Buccôni, Crnobôri, Andrijâna...

2) Prenošenje naglasaka: Crljenîca – Crljènica, Lagînja – Lâginja, P(e)rcân – Pèrcan, Perûško – Pèruško itd.

3) Prilagodba: Radôlović – Radólović, Stomîlović – Stomílović, Vitâsović – Vitásović, Vôjnić – Vójnić...

4) Izravan utjecaj standardne tipologije: Macînić – Măcinić, Paladîn – Păladîn, Tomînić – Tômînić, Vidulîn – Vîdulîn...

Kako se vidi u točki četiri, standardna naglasna tipologija djeluje izborom mogućnosti iz svoje ukupnosti kao već izgrađeni sustav, pa nije riječ o ponovoštokavljanju u organskom smislu nego u suvremenoj hrvatskoj standardizaciji.

Postoje i nesuglasice o naglašavanju ekonima. Tako npr. neslaganja o naglasku grada Pazina traju već prilično dugo, vjerojato od vremena kad je Istra potpunije ušla u hrvatski književnojezični prostor.

Na temelju naglasnog istraživanja sa stotinjak obavjesnika, utvrđeno je da više od 95% Istrana naglašava Pâzin-Pâzina, u Pâzinu, dakle bez promjene naglasaka u sklonidbi, kao bêdem-bêdema. Novoštokavci i oni koji su se prozodijski oblikovali u krugu novoštokavske akcentuacije veoma često naglašavaju Pâzîn-Pazina, u Pazinu, tj. kao ôrâč-orâča. Koliko god tko želio, jednoznačno rješenje tu nije moguće. Naglasak je Pâzin-Pâzina startnojezičan, u skladu je s općim standardnim propisom, pa mu svi razlozi idu u prilog, a naglasni uzorak Pâzîn-Pazina jest novoštokavski i predstavlja naglasnu jedinicu s najbrojnijim korpusom među imenicama muškoga roda vrste *a*, a protiv njega ne govori nijedan razlog. Onaj tko naglašava Pâzin, može s pravom reći da mu baš taj lik omogućuje nesmetanu identifikaciju tog ekonima, a tko naglašava Pâzîn-Pazina, može se pozvati na književnojezičnu prozodijsku svijest u kojoj je i Môtâr-Mostâra, Bêrlîn-Berlîna, tako i Câzîn, Čâglîn, Čêpîn, Pârîz, Sûšâk... To znači da je rješenje u dvostrukosti: Pâzin i Pâzîn.

Slučaj Pazin otvara i jedno obuhvatnije pitanje. Naime: veoma često mjesni ili pokrajinski naglasak, koliko god bio u skladu s općim propisom, nema snage da se nametne cijeloj jezičnoj zajednici, pa ona djeluje samo po svojoj autonomnoj književnojezičnoj logici. U tom je smislu veoma poučan primjer Zavižan, mjesto na Velebitu gdje se skupljaju meteorološki podaci i šalju u Zagreb, pa o njima izvješćuje HRT u prognozi vremena. Stanovništvo podvelebitskoga primorja uvijek naglašava Zavižân-Zavižâna kao pomôćnik-pomôćnika, a na HRT redovito čujemo Zâvižân-Zâvižâna kao zâvičâj-zâvičâja. I premda pisac ovih redaka nije nikad u živu priopćavanju naglasio Zâvižân-Zâvižâna, nego uvijek Zavižân-Zavižâna,

neće se ipak u ovom slučaju zalagati za svoj startnojezični naglasak. Na takav ga stav upućuje spoznaja da su likovi Dãruvãr, Mëdulîn, Ôgulîn, Vãraždîn, Vùkovãr na pravcu razvojne tendencije pojednostavnjivanja naglasnoga sustava. Budući da se naglašava i Vukòvãr, Zavìžãn, valja i tu prihvatiti dvostrukost, ali se najmanje može dvojiti o onome što je na pravcu rasterećivanja sustava, a to su upravo likovi Mëdulîn, Ôgulîn, Vãraždîn itd. I jezikoslovci, dakako, mogu utjecati na književnu normu, ali vodeći uvijek računa o smjerovima unutarnjeg razvoja i o snazi autonomnog žarišta već razvijenoga književnog jezika.

Taj je unutarnji razvoj očit i u naglašavanju većine istarskih gradova. Polazeći od naglašavanja stotinjak obavjesnika, može se utvrditi sljedeće:

1) Većina se istarskih gradova naglašava po uzoru jèlen-jèlena, dakle Lãbin-Lãbina, bez promjene naglasaka u sklonidbi. Moglo bi se, doduše, u prenesenom smislu govoriti i o više Lãbînã, Lãbînã, pa bi bila moguća kao u genitivu množine opće imenice: jèlènã, odnosno jèlènã ta jedina preinaka. Javlja se, znatno rjeđe, i naglasak Lãbîn-Labína kao kòvãč-kováča. Kao Lãbin naglasno se ponašaju Pòreč i Ròvinj, pa su i u njih dvostrukosti: Pòreč-Pòreča ili Pòrëč-Porëča, Ròvinj-Ròvinja ili Ròvînj-Rovînja.

2) Bùzet se također uvršćuje u naglasnu jedinicu jèlen, dakle Bùzet-Bùzeta, ali je dosta čest i naglasak Bùzet-Buzèta kao život-živòta. Ponekad se čuje i Porëča, Rovinja, pa bi po tom genitivnom naglasku i ta dva grada imala tripletni naglasni lik, ali je to ipak zanemarivo, pa se može ostati pri navedenim dubletama.

Od ovih je dosad razmatranih slučajeva drugačiji onaj kad u izvješćima HRT čujemo Jablãnac-Jablãnca ili Rãb-Rãba. To su jednostavno pogriješke, rezultat neznanja, pa valja govoriti samo Jãblãnac-Jãblãnca i Rãb-Rãba, ù Rabu jer su takvi naglasci u mjesnog stanovništva i zapisani su u Rječniku HAZU, pa su prema svemu u skladu s općim književnojezičnim propisom i s ustaljenom jezičnom praksom.

Sve o čemu se u ovom članku govorilo pokazuje kako je i naglasno normiranje dio one sveprisutne moći ujednačavanja u jeziku koja teži nezaprečnom priopćavanju – istinskom cilju svakoga standardnog jezika.

SAŽETAK

Stjepan Vukušić, Pedagoški fakultet, Pula
UDK 801.612:808.62, izvorni znanstveni članak
primljen 24. siječnja 1995, prihvaćen za tisak 30. ožujka 1995.

Les adaptations de l'accent des noms propres

En entrant d'idiome local dans la langue littéraire, les noms propres adaptent son accent car d'un système des normes entrent dans un autre. De cette manière le mieux se réalise la communication sans encombre.